

La petjada del rei En Jaume per terres tarragonines*

EMILI SAMPER PRUNERA
Universitat Rovira i Virgili

Aquell rei és un gegant,
lo fer camí poc li costa,
amb quatre passes se'n ve
de Puigmal a Tarragona;
com pescador dintre el niu,
ell se n'entra en la mar fonda;
la mar li arriba al genoll,
lo seu front los núvols toca.

Jacint VERDAGUER
«Lo gegant i la cativa»

Introducció

Jaume I el Conqueridor (1208–1276), rei d'Aragó, de Mallorca i de València, comte de Barcelona i d'Urgell i senyor de Montpeller, és un personatge cabdal en la història medieval catalana. Convertit en tot un referent històric, mític i llegendari, ens deixà el seu *Llibre* com a llegat personal, una obra singular i d'una gran qualitat artística. La importància de la seva figura va més enllà de l'àmbit històric i penetrà en l'imaginari

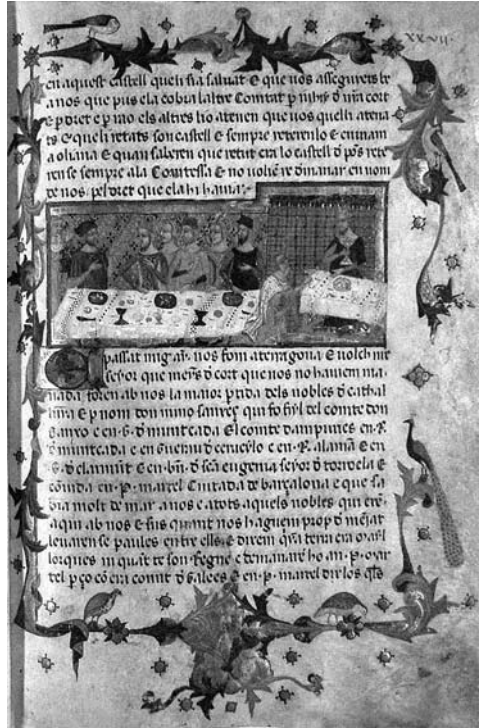
* Aquest article forma part de la investigació del grup de recerca Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili, i del grup de recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC), reconegut per la Generalitat de Catalunya (2009 SGR 644), i s'emmarca en la línia d'investigació sobre literatura popular catalana que ha rebut finançament del Ministeri de Ciència i Innovació a través del projecte d'I+D FFI 2009-08202/FILO.

dels diferents territoris que conformen la cultura catalana fins a arribar als nostres dies. Protagonista de rondalles i llegendes, el rei En Jaume està associat, territorialment, d'una manera especial amb Mallorca i València, les dues fites militars més importants del seu regnat. Així, aquests dos territoris són rics en relats protagonitzats pel rei i fàcilment identificables físicament amb llocs concrets.

Però la petjada que ha deixat el rei En Jaume no és exclusiva d'aquests territoris, fet que propicia la seva importància com a figura mítica que uneix els diferents territoris de parla catalana. La ciutat de Tarragona (i, per extensió, el Camp de Tarragona) també guarda records de l'estada del rei per aquestes terres. En aquest article, em proposo fer un breu recorregut per tres episodis que relacionen, de maneres diferents, la figura del monarca amb les terres tarragonines i, especialment, amb l'antiga capital de la Hispània citerior. Aquests tres episodis tenen punts en comú amb la història i en depenen, d'una manera o altra, però representen tres maneres de recrear la figura del rei a través de la seva presència dins l'imaginari popular, la qual cosa ens permetrà fer un tast de la presència del rei En Jaume per terres tarragonines d'una manera més global dins l'àmbit d'estudi del folklore. Així, en primer lloc ens centrarem en un episodi que podem relacionar d'una manera més clara amb la història; en segon lloc ens submergirem en el món de la llegenda, a partir d'un episodi lleument evocat dins la història; en tercer lloc, seguirem dins del folklore, però en aquest cas canviarem de gènere per parlar de la rondalla. Finalment, i per cloure aquest recorregut que relaciona el rei En Jaume i Tarragona, veurem un altre episodi històric, més acostat als nostres temps, i la seva presència com a element de partida en una obra de creació literària.

I) La història: El banquet de Pere Martell

Com a punt de partida d'aquest recorregut entre el rei En Jaume i Tarragona, res millor que rescatar un episodi que ens ha arribat de la mà del mateix monarca a l'obra que significà el testimoni dels seus fets. Em refereixo, evidentment, al *Llibre del rei En Jaume*. Ens trobem, probablement, entre els mesos de novembre i desembre de l'any 1228. Enrere queden els enfrontaments (sis anys abans) entre els nobles, dividits en dos bàndols, uns a favor del comte Don Nunó i uns altres a favor dels Montcada. El rei En Jaume ha intervingut personalment en el conflicte, en suport del comte Don Nunó, i posant setge al castell dels Montcada [§ 20]. En aquest ambient, més aviat relaxat després d'aquests conflictes interns, Pere Martell, «ciutadà de Tarragona», convida el rei i els nobles a casa seva, a Tarragona, on celebra un banquet. Hi assisteixen, segons ens conta el rei, Don Nunó Sanxes, en Guillem de Montcada, el comte d'Empúries, en Ramon de Montcada, en Guerau de Cervelló, en Ramon Alamany, en Guillem de Claramunt i en Bernat de Santa Eugènia, senyor de Torroella [§ 47]. A la sobretaula, sorgeix una conversa entre els nobles al voltant de l'illa de Mallorca. El rei s'interessa

El sopar de Tarragona. *Libre dels feyts del rey En Jacme*. Manuscrit de Poblet, Ms 1, foli 27 R (1343).
Biblioteca de la Universitat de Barcelona.

per la qüestió i demana a en Pere Martell «per ço con era còmit de galees» més informació sobre aquest territori. En Pere Martell explica al rei i als nobles com és l'illa (ja que hi ha estat una o dues vegades), la seva situació i la de les illes que l'envolten, totes sota el seu domini. Després d'escoltar les seves paraules, els nobles fan una proposta al rei:

—Senyor, nós havem demanat a En Pere Martell de ço que creem que a vós plaurà, d'una illa que ha nom Mallorques. E en aquella illa ha rei, e dejús aquell regne ha altres illes, Menorques e Eivissa, e aquestes són subjugades al rei de Mallorques. E ço que Déus vol no pot negú desviar ni tolre, e plaer-vos ha, e tindrem per bo que vós aquella illa conquerats per dues raons: la primera, que vós ne valrets més e nós; l'altra, que serà cosa meravellosa a les gents que oiran aquesta conquesta que prengats terra e regne dins en la mar, on Déus lo volc formar. [§ 47] (SOLDEVILA 2007: 128-129)

El rei accepta complagut aquestes paraules i convoca corts generals a Barcelona, que se celebraran el mes de desembre. La descripció que el rei fa d'aquesta escena ens pot fer pensar que el projecte de conquerir Mallorca neix en aquest banquet. Com apunta Ferran Soldevila a la seva edició del *Llibre del rei En Jaume* (complementada, en la reedició recent, per les notes de Maria Teresa Ferrer),¹ sembla que aquest projecte ja existia abans d'aquest àpat, segons indica la documentació existent.² A banda d'aquest fet, és prou significatiu el paràgraf inicial del capítol, quan el rei insisteix en el fet que «volc nostre Senyor que, menys de cort, que nós no havíem manada, foren ab nós la major partida dels nobles de Catalunya» [§ 47]. És a dir, el rei es reuneix amb el bo i millor de la noblesa sense haver convocat prèviament corts (cosa que farà, com hem vist, després del banquet). L'escenari on es desenvoluparà la idea de la conquesta de Mallorca és fruit, doncs, de la intervenció divina, ja que ha estat gràcies a Déu que s'han reunit tots aquests personatges, sense el compromís d'unes corts generals. Aquesta idea es veu reforçada per les paraules dels nobles quan li proposen al rei aquesta empresa. Així doncs, la reunió celebrada a Tarragona s'ha realitzat gràcies a Déu i el projecte presentat plaurà molt a Déu, si el rei el duu a terme.

Aquest episodi del banquet és doncs, si seguim la versió del rei En Jaume al seu *Llibre*, l'origen del projecte de conquesta de Mallorca. Si seguim, en canvi, el *Llibre del rei En Pere* de Bernat Desclot, veiem com el detonant d'aquest projecte és un incident provocat per dues sageties de Tarragona que, amb patent de cors, ataquen una tarida i una galera del rei de Mallorca. Aconsegueixen capturar la tarida, però la galera fuig a Mallorca i avisa el rei sarraí. La represàlia no es fa esperar i en pateixen les conseqüències dues naus de Barcelona, una que venia de Bugia i una altra que anava cap a Ceuta. El rei En Jaume, ofès per aquesta acció del rei de Mallorca, li envia un missatger demanant explicacions i exigint el retorn de les naus i de les mercaderies capturades. El rei de Mallorca segueix el consell donat pels mercaders genovesos, pisans i provençals instal·lats a l'illa, que li recomanen no satisfer les necessitats d'un rei que ha fracassat en el setge de Peníscola (1225). Davant d'aquest fet, el rei En Jaume convoca corts a Barcelona. Com assenyala Xavier Renedo (2008), tot i l'aparent contradicció de les dues versions, realment es poden llegir de manera unitària i es complementen. L'origen comú de les dues narracions el trobem, precisament, a la ciutat de Tarragona. Mentre a la versió del *Llibre del rei En Jaume* l'origen del projecte de conquesta de Mallorca es produeix en

1 Nota 447 (SOLDEVILA 2007: 129).

2 A banda del document de Jaume I, datat a Agramunt el 23 d'octubre de 1228 i citat per Soldevila, on queda clar que el rei ja havia començat a preparar l'expedició en aquesta data, Maria Teresa Ferrer apunta que, tot i els dubtes sobre conquerir primer València o Mallorca (motiu pel qual el papa concedí beneficis de croada per a una empresa indefinida), «el rei es decantà per Mallorca per privar València, durant la futura conquesta, de l'ajut que li hauria pogut arribar d'aquell regne i a més perquè els mercaders catalans eren perjudicats per l'activitat corsària mallorquina» (SOLDEVILA 2007: 129).

el banquet de Pere Martell en aquesta ciutat, al *Llibre del rei En Pere* de Desclot l'incident que origina el projecte té com a protagonistes dues sageties tarragonines. De fet, Xavier Renedo (2008) apunta com, en el mateix *Llibre*, el rei parla també d'un episodi de pirateria, uns quants paràgrafs més avall [§ 77]. Es tractarien, en definitiva, de dos episodis diferents d'una mateixa història (RENEO 2008).

Sigui històricament fidedigne o no el fet que la idea de conquerir Mallorca neixi a la taula de Pere Martell, el cert és que aquest banquet marca el punt d'inflexió en la intenció del rei En Jaume de conquerir terres mallorquines, empresa que partirà, també, de terres tarragonines, quan, uns mesos més tard i enllestits tots els preparatius (el 5 de setembre de 1229), l'estol salpi de Salou [§ 55]. La importància d'aquest banquet va fer que arrelés en l'imaginari col·lectiu popular i que perdurés al llarg dels anys fins als nostres dies. Així, a banda dels testimonis escrits del mateix rei i d'altres autors medievals com Desclot, tenim altres textos (alguns de procedència oral) que recullen aquest mateix esdeveniment, això sí, amb variants.

Un dels folkloristes que recull aquesta història és Joan Amades. De fet, ell és, segurament, el folklorista del Principat que més material ha aplegat al voltant de la figura del rei En Jaume, i la seva obra n'és una bona prova.³ L'any 1933, Joan Amades publica el cinquè volum de l'anomenada Biblioteca de Tradicions Populares,⁴ titulat *Els monarques catalans a la tradició*.⁵ Aquest volum aplega diferents històries relacionades amb els reis de l'antiga Corona d'Aragó i, entre ells, qui té més protagonisme és el rei En Jaume, cosa que no ens ha de sorprendre quan l'autor, al pròleg del volum, diu:

En planejar el present tema, ens proposàvem parlar només de les tradicions del gran rei Jaume I, el Conqueridor, la més gran figura del nostre llegendari històric; però, en donar forma al treball, vàrem veure que resultava massa curt, per la qual cosa hi hem afegit els altres monarques catalans, comtes i reis, que, sense tenir un llegendari tan florit com el rei Jaume, compten també amb tradicions gracioses com les seves. El títol del present volum, doncs, no es troba entre la llista dels oferts a la sèrie present, i substitueix el que hi havia anunciat amb el títol «El rei Jaume en la tradició». (AMADES 2002 [1933]: 7)

Fins a 42 històries que tenen el rei En Jaume com a protagonista presenta Joan Amades en aquest volum. Entre elles trobem, també, «El sopar de Tarragona», com veurem tot seguit. Abans, però, fem un breu repàs a la relació entre el folklo-

3 En el cas de les Illes, per exemple, mossèn Alcover presenta 16 relats que tenen com a protagonista el rei En Jaume al capítol «El Rei En Jaume dins la vida del poble mallorquí», al volum v del seu aplec de *Rondaies mallorquines d'en Jordi des Racó* (1936-1972).

4 Col·lecció de monografies sobre folklore català publicades entre 1933 i 1937 formada per 42 volums.

5 L'any 2002 l'editorial El Mèdol en publicà una edició facsímil, amb una introducció de Xavier Barbé, dins la recuperació progressiva de la Biblioteca de Tradicions Populares.

rista i el Conqueridor. L'any 1950, dins la monumental obra *Folklore de Catalunya*, en el volum dedicat a la *Rondallística*, Amades inclou tot un capítol dedicat al rei En Jaume, dins l'apartat «Figures llegendàries». ⁶ En aquest cas, i sota l'epígraf «Jaume I, el Conqueridor», presenta i amplia les llegendes i les històries publicades anteriorment, fins a sumar-ne un total de 83, recollides de fonts orals i recreades també a partir de testimonis escrits. ⁷ La presència del rei En Jaume a l'obra d'Amades no acaba aquí, i el llibre *Les millors llegendes populars* de l'any 1978 inclou, novament, 30 històries protagonitzades pel rei. Algunes de les històries d'aquests tres volums d'Amades es repeteixen de manera íntegra en tots els casos, que és precisament el que succeeix amb «El sopar de Tarragona» (2002 [1933]: 46-48; 1950: 1210-1211; 1978: 128-129). ⁸ En aquestes versions, en les quals Amades parla sempre d'en Joan Martell (enloc de Pere Martell) com a amfitrió, l'enemistat entre els partidaris del rei En Jaume i els seus detractors segueixen vigents ⁹ i és precisament una discussió entre els dos bàndols el que origina l'empresa de conquerir Mallorca. És el mateix rei qui, davant aquestes divergències, proposa unir les forces per guerrear contra els «moros de Mallorca, que eren els qui més a prop tenien, i que s'esperessin per mesurar amb ells llurs forces» (AMADES 2002 [1933]: 47). Els nobles accepten la proposta del rei i «es decidí d'emprendre en aquell mateix moment la conquesta de les illes, sense ni tan sols acabar de sopar» (AMADES 2002 [1933]: 47). L'exageració i divergència de la realitat d'aquest tipus de relats llegendaris no acaba aquí, sinó que l'element més destacat d'aquesta història, sota aquest punt de vista, apareix al final del relat: els criats empaqueten les viandes i tapen les ampolles de vi mig encetades i les desen. Tot i les penúries pròpies d'una conquesta (com la de Mallorca), amb fam inclosa, els cavallers del rei no toquen aquests aliments ja que «sols podien tastar-los si acabaven l'expulsió dels moros» (AMADES 2002 [1933]: 48). L'episodi del banquet d'en Pere Martell adopta, d'aquesta manera, característiques llegendàries i incorpora esdeveniments que potencien, d'una banda, el caràcter de líder del rei, que, davant la disputa oberta entre els seus homes, aporta una solució que complau a tots. Per l'altra, la conquesta de Mallorca esdevé el seu objectiu principal i la seva convicció i seguretat en la victòria és tan gran que deixa a mitges el banquet i no toca

6 La segona edició de *Folklore de Catalunya: Rondallística (Rondalles-Tradicions-Llegendes)*, de l'any 1974, és parcial i no inclou, per exemple, l'apartat de les llegendes.

7 Ramona Violant, a *La rondalla i la llegenda* (1990: 143-146), presenta un esquema del cicle llegendístic del rei En Jaume, a partir d'aquestes versions d'Amades (1950).

8 Aquesta llegenda pertany a l'apartat «La campanya de Mallorca» de l'esquema del cicle llegendístic del rei En Jaume de Ramona Violant (1990), esmentat anteriorment.

9 Conflicte que, com hem vist abans amb motiu del *Llibre del rei En Jaume*, havia succeït sis anys enrere.

el menjar ni la beguda perquè es consideren part de la recompensa del repte que cal aconseguir.

A banda d'aquesta versió del banquet de Pere Martell (presentada per triplícat) de Joan Amades, en tenim d'altres. Així, Amadeu-J. Soberanas l'inclou al seu recull de *Llegendes històriques de Tarragona* (2002)¹⁰ amb el títol «Un sopar reial a casa de Pere Martell». La versió de Soberanas coincideix essencialment amb la d'Amades. Hi apareix la disputa entre els dos bàndols de nobles i la intervenció decidida del rei, que amb la seva proposta de conquerir Mallorca¹¹ aconsegueix unir-los. També en aquesta versió els protagonistes del banquet emprenen la conquesta illenca «sense ni tan sols acabar de sopar» (SOBERANAS 2002: 95) i desen totes les viandes i les begudes, que no es tornen a tocar. La coincidència (i, fins i tot, podríem dir dependència) d'aquesta versió amb la d'Amades és clara. Al final, però, trobem precisament el desenllaç de l'episodi, amb la tornada dels cavallers i del rei victoriosos després de conquerir Mallorca:

Una vegada foren expulsats els moros mallorquins, de tornada s'assegueren a la taula de Pere Martell i s'acabaren el sopar, aquest cop en pau i harmonia, car les gestes del jove Monarca, captivaren per sempre els cavallers descontents. (SOBERANAS 2002: 97)

Aquesta versió tanca aquest episodi, iniciat amb el banquet de Pere Martell a Tarragona, i ho fa reforçant la importància del rei com a líder. El rei En Jaume ha aconseguit, finalment, l'objectiu proposat al començament de l'episodi, quan, davant les divergències dels nobles vers el seu mandat, ha aconseguit trobar un objectiu comú que els ha unit i amb la consecució del qual n'ha sortit beneficiat. Tot i el caràcter llegendari de les versions d'Amades i Soberanas i l'aparició de certs elements fantàstics, segurament en el fons no s'allunyen tant de la realitat. Amb la campanya de Mallorca, el rei En Jaume va aconseguir realment reforçar no només el seu poder, sinó també la seva imatge, i no només davant dels nobles (que com hem vist no sempre li feien costat), sinó davant de tota la cristiandat. Recordem, en aquest sentit, les paraules del rei al discurs que fa a les corts convocades a Barcelona, després del banquet de Pere Martell, al seu *Llibre*:

On nós vos pregam molt carament per dues raons, la primera per Déu, la segona per naturalea que nós havem ab vós, que vós que ens donets consell e ajuda en tres coses: la primera, que nós puscam nostra terra metre en pau; la segona, que nós puscam servir a nostre Senyor en est viatge que volem fer sobre el regne de

10 Aquest recull va obtenir, en la seva versió castellana, el primer premi al concurs «Leyendas y tradiciones tarraconenses» convocat el 1963 per l'Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. La seva publicació, l'any 1965, va anar acompanyada de polèmica. Per a més detalls, vegeu el pròleg i el prefaç de l'edició catalana (2002).

11 Fet que, en aquesta versió, el rei tenia ja en ment: «jo ben aviat declararé la guerra contra els moros de Mallorca» (SOBERANAS 2002: 95).

Mallorques e les altres illes que pertanyen a aquella; la terça, que hajam consell d'haver, en manera que aquest fait puscam complir a honor de Déu. [§ 48] (SOLDEVILA 2007: 130-131)

És a dir, les històries llegendàries presentades per Amades i Soberanas no s'allunyen tant de la realitat, en el sentit que un dels objectius de la conquesta de Mallorca és, precisament, evitar les lluites internes i aconseguir la pau. Pel que fa al canvi d'imatge del rei En Jaume i dels nobles catalans davant dels altres regnes cristians, recordem les paraules del comte d'Empúries en el consell secret entre el rei i els rics homes, també en el context d'aquestes corts:

E és mester que vós façats tals obres ab nostra ajuda, que el pretz que havem perdut, que el cobrem; e en esta manera lo cobrarem, si vos prenets un regne de sarraïns ab ajuda de nós, que sia dins mar; e tota la mala fama que nós havem tolrem de nós, e serà el mellor fait que cristians faessen cent anys ha. [§ 49] (SOLDEVILA 2007: 132)

Aquesta «mala fama» a la qual fa referència el comte d'Empúries (i el mateix rei al discurs anterior) fa referència, probablement, al fet que el rei Pere havia ajudat els heretges càtars a la batalla de Muret (el 12 de setembre de 1213), defensant, així, una causa herètica, en contra d'Innocenci III. Aquest fet no vol dir pas que el rei Pere fos càtar, però defensar els seguidors d'aquesta doctrina havia perjudicat la reputació de la Corona d'Aragó internacionalment. Una empresa com la de Mallorca (que, recordem-ho, té caràcter de croada) contrarestarà aquest fet. A més, el fet que Mallorca sigui una illa encara afegeix més dificultat (i, en conseqüència, mèrit) a aquesta empresa, si s'aconsegueix dur a terme amb èxit. Cal recordar el context històric (els darrers cent anys) d'aquesta època, ja que després de la conquesta de Jerusalem (1099) no hi ha hagut cap victòria equiparable. En canvi, s'han produït unes quantes derrotes: el fracàs del setge de Damasc (1149), la conquesta de Jerusalem per part de Saladí (1187), la mort de Frederic I camí de Jerusalem (1190) o la conquesta de Constantinoble en la quarta croada (1204). La «neteja» d'imatge de la Corona d'Aragó, si s'aconsegueix conquerir Mallorca, seria completa.

II) La llegenda: El rei En Jaume i la platja del Miracle

El 31 de desembre de 1229, després d'un setge de tres mesos i mig, la ciutat de Mallorca cau presa a mans del rei En Jaume [§§ 84-86]. La campanya militar que s'havia engendrat a la taula de Pere Martell arriba a bon port. La versió de Soberanas (2002) del banquet de Pere Martell s'acaba, com hem vist, amb la tornada del rei a Tarragona i la posterior celebració de la victòria aconseguida tot reprenent el banquet anterior. Abans d'això, però, es produeix un fet miraculós, que enllaça directament amb la llegenda, i

del qual la ciutat de Tarragona n'és testimoni. Em refereixo a l'arribada a la ciutat de les galeres del rei:

E, quan veng que fo el dia clar, recollim-nos en les galees e entram-nos-en regatant al port qui és platja de Tarragona, e les gents de la vila acolliren-nos alegrement, hòmens e fembres ab senyeres. E, quan nós haguem menjat, e la roba tota treita de les galees que havien nostres hòmens e els mariners, llevàs vent de llebeig, e féu-lo tan fort, que les galees que estaven sorties denant aquella esgleia qui és denant lo port, la qual féu l'arquebisbe N'Espàreg, e ha nom Sent Miquel, e en cada galea havia tres hòmens; los quatre ne moriren e estorceren-ne los dos. E aquí nos mostrà gran miracle nostre Senyor. [§ 107] (SOLDEVILA 2007: 200-201)

No és el primer cop que condicions climatològiques adverses posen en perill la integritat física del rei i de les seves tropes. Recordem, precisament, l'accidentada travessia de l'estol quan salpa camí de Mallorca [§§ 56-58] (amb resultat final favorable al rei), o la tempesta que farà fracassar, aquest cop sí, la croada a Terra Santa [§§ 485-488] uns anys més tard (el setembre del 1269). El que interessa destacar d'aquest episodi és, precisament, el «gran miracle» que fa Nostre Senyor, ja que, a partir d'aquest fet, es va originar la creença que el nom de la platja tarragonina on es van desenvolupar aquests fets (la platja del Miracle) té el seu origen, precisament, en aquest esdeveniment miraculós.

Joan Amades així ho explica, per exemple, a «La tornada de Mallorca», als seus reculls sobre històries i tradicions del rei En Jaume (1950: 1215; 2002 [1933]: 58-59):¹²

Així que hagué desembarcat, es desencadenà un terrible temporal que va fer enfonsar dues de les millors galeres de la flota, una d'elles, la Capitana, en què havia fet el viatge el gran Conqueridor. Si el temporal hagués arribat a produir-se unes hores abans, hauria perit en la galera el nostre gran rei. El seu salvament fou vist com a cosa miraculosa, i la platja on va desembarcar i es va enfonsar la galera fou qualificada de *platja del miracle*, nom amb què encara és coneguda. (AMADES 2002 [1933]: 58-59)

Amades conclou el seu relat de la mateixa manera que ho fa Soberanas (2002), amb la represa del banquet a casa de Pere Martell, interromput davant la decisió de conquerir Mallorca i no finalitzar el banquet fins a haver-ho aconseguit.

Aquesta versió d'Amades no és l'única que ens ha arribat. Amb motiu del IV Certamen organitzat pel Centre de Lectura de Reus l'any 1921, Joan Ruiz i Porta (1924) va presentar un recull de «Llegendes del Camp de Tarragona», entre les quals

12 Aquesta llegenda de la platja del Miracle, i la següent de la represa del banquet de Pere Martell, pertanyen a l'aparat «La campanya de Mallorca» de l'esquema del cicle legendístic del rei En Jaume de Ramona Violant (1990), esmentat anteriorment.

trobem «La platja del Miracle»,¹³ una versió d'aquesta llegenda protagonitzada pel rei En Jaume. Aquesta és especialment interessant perquè aprofundeix en el rerefons del veritable motiu pel qual aquesta platja s'anomena així i ofereix alternatives:

S'ha d'aclarir, però, que l'església —avui vergonyosament enrunada— s'hauria de dir *Santa Maria dels Miracles*, amb plural, perquè sense esmentar el que fa referència al Rei En Jaume, ocorregut —la veritat sigui dita— quan aquest temple ja feia anys que existia, són tres els que se'n contenen (RUIZ I PORTA 1924: 346-347).

Abans de veure'ls, però, cal aturar-se un moment en aquesta darrera dada que ens dona Ruiz i Porta relacionada amb el nom de la platja i el de l'església dedicada a Santa Maria del Miracle. Salvat i Bové, al seu «estudio histórico crítico literario» *Tarragona y el gran rey Jaime I de Aragón*, publicat l'any 1957, assenyala que:

Este milagro que refiere la Crónica de Don Jaime I el Conquistador nada tiene que ver con la llamada playa del Milagro. Esta suposición difundida por nuestros historiadores y periodistas no tiene ningún fundamento, pues en la bula pontificia de Anastasio IV (1154), es decir, casi un siglo antes del milagro citado por el rey Conquistador en su Crónica, ya se nombra la Iglesia de Santa María del Milagro, que es la que dió nombre a la playa de Tarragona. (SALVAT I BOVÉ 1957: 71-72)

Salvat i Bové busca l'origen d'aquesta referència:

Precisa aclarar que no fueron los historiadores locales modernos los primeros que dieron tal referencia, si no el culto historiógrafo D. Andrés de Bofarull y Brocà, quien sufrió tan lamentable equivocación cuando al glosar este episodio de la Crónica, escribe que al zozobrar las galeras frente a la playa tarraconense al regreso de Mallorca, del rey Jaime I, en 1230, dice que desde esta fecha «la playa teatro de la catástrofe se ha llamado del Milagro».¹⁴ (SALVAT I BOVÉ 1957: 72)

Passem ara a examinar els tres miracles relacionats amb l'església de Santa Maria del Miracle, esmentats per Ruiz i Porta (1924: 346-348). El primer fa referència al martiri sofert per l'arquebisbe sant Fructuós i els seus diaques sant Auguri i sant Eulogi a l'arena de l'amfiteatre tarragoní, un fet real ocorregut al segle III. Conta la llegenda que, estant tots tres a la foguera, el cel s'obrí i els tres hi entraren.¹⁵ Segons un memorial de principis del segle XVIII fet pels pares trinitaris (que ocupaven l'església de Santa

13 Apareix reelaborada dins el *Recull de llegendes del Camp de Tarragona* de Jordi Tous i Vallvé (1989), tot i que la referència bibliogràfica no és exacta.

14 Salvat i Bové dóna, en nota, la referència de la cita: A. De Bofarull (1856): *Don Jaime I el Conquistador*. Tarragona, p. 28.

15 Aquesta llegenda dels màrtirs, coneguda encara avui dia a la ciutat, ve acompanyada de dues llegendes més. Una fa referència a les cendres dels màrtirs, recollides avarament pels cristians (vegeu, per exemple, SOBERANAS 2002: 61 i VIRGLI 1995: 115-116). L'altra, a l'aparició dels sants davant Emilià, el qual els havia condemnat (vegeu, per exemple, SOBERANAS 2002: 63 i TONS 1989: 121).

Platja del Miracle de Tarragona, amb l'amfiteatre romà (Esther Giné, 2008).

Maria del Miracle) i presentat al governador de Tarragona, aquest temple va ser alçat en memòria d'aquests màrtirs (VIRGILI 1994: 116).

El segon es refereix a sant Oleguer. El sant ha d'embarcar a la platja del Miracle, ja sigui per anar de viatge a visitar uns parents o per ajudar una embarcació que és a punt de naufragar, però un fort temporal li ho impedeix. Sant Oleguer, contrariat, maleeix el temporal i el mar entra en calma. El sant es penedeix immediatament de la seva acció. La versió de Ruiz i Porta acaba aquí, però n'hi ha d'altres que completen la llegenda.¹⁶ El sant es tanca en una cel·la per fer penitència i llença les claus al mar per no tenir temptacions de sortir. Aleshores es produeix el miracle i un peix les recull i les porta fins a la platja. Sant Oleguer deixa la cel·la i mana construir el temple del Miracle.

El tercer fa referència a la coneguda llegenda històrica de «Galceran de Pinós i el rescat de les cent donzelles».¹⁷ Vegem-ne el resum que en fa Martí de Riquer al seu treball *Llegendes històriques catalanes*:

16 Vegeu, per exemple, ORIOL 2005: 38; SOBERANAS 2002: 85-86 i VIRGILI 1994: 114-115.

17 Ruiz i Porta l'esmenta, ubicada geogràficament a l'església de Santa Maria del Miracle, en aquesta versió i l'explica de manera més detallada a «El féu de les cent donzelles» (1957: 303-307).

L'any 1147 el comte de Barcelona Ramon Berenguer féu una expedició a Almeria, per lluitar contra els infidels, en la qual participaren molts nobles de Catalunya, entre ells Galceran de Pinós, que fou elegit almirall de l'estol. Al setge de la ciutat, en un combat foren fets presoners Galceran de Pinós i el seu company Santcerní, senyor de Sull, els quals foren emportats terra endins del domini dels moros. Mentrestant el comte de Barcelona prengué la ciutat d'Almeria i se'n tornà a Catalunya amb els seus, i Galceran de Pinós passà més de cinc anys empresonat amb el seu company Santcerní.

El pare del presoner, Pere Galceran de Pinós, fou assabentat que el seu fill era viu i que el rei d'Almeria demanava pel seu rescat cent mil dobles d'or, cent draps d'or, cent cavalls blancs, cent vaques bragades i cent noies verges. Pere Galceran de Pinós i la seva muller Berenguera de Montcada aconseguiren reunir el cabal necessari per a aplegar tot el que el rei moro exigia, menys les cent donzelles. I els vassalls de la baronia de Pinós oferiren llurs filles fins a atènyer el nombre de cent. Foren dutes, amb la resta de les coses exigides, al port de Salou, on s'havia d'efectuar el rescat.

Galceran de Pinós, empresonat, demanava a sant Esteve la gràcia de recuperar la llibertat, i el dia anterior a l'arribada de l'expedició del rescat a Salou, la presó on era reclòs s'il·luminà prodigiosament, se li aparegué sant Esteve, li digué que les seves oracions havien estat escoltades, i el prengué per la mà i el tragué fora mentre els guardians que el custodiaven restaven paralizats. Simultàniament el mateix li esdevenia al seu company Santcerní, que fou alliberat per sant Genís.

Pinós i Santcerní foren miraculosament traslladats a la platja de Salou, on trobaren la comitiva del rescat. Tot acabà així feliçment i Galceran de Pinós fou generosíssim amb els qui havien contribuït a reunir el rescat, i sobretot amb les cent donzelles, i atorgà a perpetuïtat grans franquesses als seus vassalls. (RIQUER 2000: 163-164)

Josep-Pau Virgili, al seu aplec de *Llegendes i Narracions de Tarragona* (1995),¹⁸ dóna també una versió d'aquesta llegenda (1995: 112-113). Esmenta com a font l'Arxi-episcopologi escrit pel clergue Marià Marí, que va viure a finals del segle XVIII. Segons aquest autor, la platja prengué el nom del miracle que va alliberar les cent donzelles, precisament, al costat del temple de Santa Maria, abans de l'embarcament de les naus a Salou. A partir d'aleshores, el temple s'anomenà Santa Maria del Miracle i la platja del costat va prendre aquest mateix nom.¹⁹

Ruiz i Porta té raó quan afirma que hi ha tres miracles més que poden explicar l'origen del nom d'aquesta platja, a banda de la tornada del rei En Jaume a Tarragona després de la conquesta de Mallorca, i de fet, fa curt. Precisament Virgili (1995) no

18 Recopilació d'un centenar llarg d'articles que l'autor va publicar inicialment en diferents mitjans d'informació locals i que van tenir un seguiment ampli. Aquesta edició, publicada pòstumament, recupera els articles originals mecanografiats o bé tradueix al català els ja publicats.

19 Virgili també apunta, com Riquer, la versió que atribueix aquest miracle a sant Esteve, patró del municipi tarragoní de Vila-seca.

només fa referència, com hem vist, a les llegendes esmentades anteriorment, sinó que relata dues possibles explicacions més.

Una d'elles no seria altra que el fet que aquesta platja hagués adoptat el nom del santuari dedicat a la Mare de Déu del Miracle, situat ben a prop (d'acord, com hem vist, amb l'opinió de Salvat i Bové (1957: 71-72). Virgili, però, va més enllà, i es pregunta per què s'ha donat el nom de Miracle al santuari. Ell mateix planteja una possible resposta:

Sanç Capdevila creu que pot venir del *miracle* que va fer la Verge Maria a Constantinopla, el segle VII i que va ser famós a tota l'Europa cristiana i que donà origen perquè la festa de la Candelera s'estengués per tota la cristiandat. Precisament per la Candelera era la festa principal al nostre santuari de la Verge del Miracle. (VIRGILI 1994: 114)

Recordem, amb relació a la Candelera, que el rei En Jaume va néixer, precisament, «la vespra de nostra Dona Sancta Maria Candelera» de l'any 1208 [§ 5].

Encara ens queda una darrera llegenda que explicaria l'origen del nom de la platja del Miracle. Aquesta es remunta als temps dels romans, fundadors de Tàrraco l'any 218 abans de Crist. Segons aquesta llegenda, un dels lleons que els romans utilitzaven al circ per castigar els presoners es va escapar. Va arribar a la platja i es va clavar una estella a la pota que l'impedia caminar. Un home se li acostà, li tragué l'estella i li rentà la ferida. L'animal tornà al corral. Un temps després, aquest mateix home fou apressat i enviat al circ per ser castigat. Una de les feres que sortiren era aquest lleó, que es plantà davant de l'home i, en comptes de menjar-se'l, l'acaricià i el defensà dels altres animals. El públic digué que era un miracle. Les autoritats demanaren explicacions a l'home, que les donà. Van considerar que aquest fet era un miracle i, per això, donaren a la platja el nom de platja del Miracle (VIRGILI 1994: 116).

Com veiem, la base històrica d'aquesta llegenda trontolla bastant. El que interessa assenyalar, però, és el fet que aquesta mateixa llegenda també està protagonitzada per santa Tecla, patrona de Tarragona i «mare dels tarragonins».²⁰

Virgili (1994: 118-121) completa el seu recull de llegendes referents a la platja del Miracle amb disquisicions etimològiques de gran interès, però que s'allunyen del vessant més llegendístic tractat en aquest apartat.

III) La rondalla: El rei En Jaume i l'abat d'Escaladei

En aquest tercer apartat centraré la meua atenció en la relació entre el rei En Jaume i la rondalla.²¹ Com a personatge que va més enllà de l'àmbit purament històric, el rei

20 Vegeu, per exemple, DOMÈNECH (1993) [1847].

21 Per a un tractament més ampli del rei En Jaume com a personatge de rondalla, vegeu l'article de Carme Oriol «El rei Jaume I en la tradició rondallística» d'aquest mateix llibre.

protagonitza un bon nombre de llegendes, com hem vist, i també de rondalles, moltes de les quals també s'atribueixen a d'altres personatges coneguts (ja siguin reis, abats, rectors, etc.), no només dins la cultura catalana, sinó a un nivell molt més universal. Als treballs de folkloristes com Amades i mossèn Alcover dedicats a la figura del rei s'hi troben moltes d'aquestes històries. Seguint l'esquema previst, però, i relacionant el rei En Jaume amb les terres tarragonines, delimitaré aquesta relació del monarca i el gènere rondallístic a una única rondalla ubicada geogràficament en aquestes terres, concretament a Escaladei (*Scala Dei*), a la Morera de Montsant (Priorat).²² Es tracta de la rondalla «El rei Jaume i l'abat d'Escaladei», corresponent al tipus 922 de l'índex internacional de tipus rondallístics ATU («The Shepherd Substituting for the Clergyman Answers the King's Questions»/El rei i l'abat).²³ A continuació tenim la transcripció d'una versió d'aquesta rondalla, conservada a l'Arxiu de Folklore²⁴ de la Universitat Rovira i Virgili:²⁵

Un bon dia que el rei Jaume anava de cacera pel Priorat es va perdre i es quedà sol amb tres o quatre dels seus cavallers. Després de molt caminar sense saber on eren, van fer cap al monestir d'Escaladei, on van demanar que els acollissin i no cal dir que, de bon grat, els monjos els van acollir.

L'abat, volent-los regalar i obsequiar, no parava de fer preguntes al Rei i l'afalagava molt, per tal de ponderar la seva saviesa i talent; però el Rei estava molt malhumorat perquè s'havia perdut, i es sentia molt cansat i només tenia ganes de menjar i dormir i per treure-se'l del damunt, li va formular aquestes tres preguntes a l'abat:

—Quin serà el darrer dia del món?

—Quant de temps es necessita per a donar la volta al món?

—Quina és aquella cosa, que jo tinc per certa i no és? Deu dies us dono perquè em porteu al meu palau la resposta.

Quan el Rei va marxar cap al seu palau, al monestir tot eren problemes, perquè ningú sabia com respondre aquelles tres preguntes que el Rei havia formulat a l'abat.

22 Per a l'origen de la cartoixa d'Escaladei, una llegenda fundacional, vegeu, per exemple, Oriol (2005: 50) i les fonts allí citades.

23 ATU: sigles d'Arne-Thompson-Uther que fan referència als autors de l'índex internacional de tipus rondallístics. Es tracta de la darrera versió de l'índex conegut anteriorment com a Arne-Thompson (1961) duta a terme per Hans-Jörg Uther (2004). D'altra banda, aquesta rondalla pertany a l'apartat «El rei i els seus súbdits» de l'esquema del cicle llegendístic del rei En Jaume de Ramona Violant (1990), esmentat anteriorment.

24 L'Arxiu de Folklore, el primer del seu gènere vinculat a una universitat catalana, va ser creat el 1994 gràcies a un ajut de la Universitat Rovira i Virgili (URV94-GHI07). Compta amb documents gràfics, sons i audiovisuals procedents, majoritàriament, d'entrevistes realitzades a les comarques meridionals del Principat de Catalunya. A l'Arxiu hi predominen, fonamentalment, documents de folklore oral, però en els darrers anys s'hi han incorporat també peces de folklore no oral.

25 Enregistrada, transcrita i comentada per Ester Rabasó Pascual, 21 anys, Cambrils (Baix Camp), l'11 de gener de 1996. Informant: ella mateixa. Arxiu de Folklore de la URV, ref. ERP 2-95.

Però, allí hi havia un boig que se n'encuidava dels porcs i va dir que ell les podria contestar. Allavonces el que van fer va ser enviar el boig al castell del Rei per tal de contestar les tres preguntes.

El boig que, quan va arribar al castell, va dir:

—Senyor, el món s'acabarà el darrer dia; la volta al món la donareu just amb vint-i-quatre hores si podeu penjar-vos de la lluna; i amb tot això, vós us penseu certament parlar amb el pare abat d'Escaladei i no feu més que parlar amb el porquer de la comunitat.

El Rei va haver de reconèixer que les tres difícils i complicades preguntes havien estat correctament contestades.

La informació contextual i la interpretació que dona la recol·lectora (i també informant) d'aquesta versió és la següent:²⁶

Aquesta llegenda la vaig aprendre de mossèn Mitjans d'Escaladei, quan vam anar amb els alumnes de tercer d'Educació Física i Primària, a visitar el monestir d'Escaladei amb l'Enric Anton i l'Agustí Salvat. Abans d'entrar al monestir, el mossèn ens va explicar aquesta llegenda per ambientar-nos una mica en el lloc on estàvem; s'adeia amb el context.

La intel·ligència del rei, que formula les tres preguntes enginyoses, queda contraposada a les hàbils respostes dites, precisament, per un personatge d'una categoria social (i cultural) molt inferior, com és un porquer. Ens trobem davant d'una rondalla que ens mostra la falsedat de les aparences, al mateix temps que contraposa dos personatges que pertanyen a estaments socials ben diferenciats, tot i tenir una destresa semblant a l'hora de resoldre problemes plantejats (enigmes, en aquest cas). Aquesta versió en concret té una dependència literària força clara: l'estil n'és una bona prova, així com les preguntes i, sobretot, les respostes del porquer, que coincideixen amb versions escrites de la rondalla, com veurem tot seguit. Tot i això, resulta interessant pel context en què es va produir (que no és el mateix en el qual s'ha recreat, posteriorment), ja que reforça els vincles existents entre realitat física i rondalla i és un exemple de la pervivència d'un relat utilitzat en un context perfectament aplicable.

Joan Amades també presenta aquesta rondalla en els seus reculls d'històries protagonitzades pel rei En Jaume. Les versions de la *Rondallística* (1950: 1226) i de *Les millors llegendes populars* (1978: 165-166)²⁷ coincideixen. La versió més antiga, la de la Biblioteca de Tradicions Populars (2002 [1933]: 84-87), és també coincident amb les anteriors, però incorpora, a diferència d'aquestes, uns interessants comentaris del folklorista amb relació a altres versions d'aquesta mateixa rondalla. Anem a pams. Per començar, si comparem la versió oral de l'Arxiu de Folklore amb aquesta d'Ama-

26 Arxiu de Folklore de la URV, ref. ERP 2-95.

27 Reproduïda també a BORI (1990: 111-113).

des, podem comprovar la coincidència de certs elements. Les tres preguntes que fa el rei coincideixen en ambdós casos, fet, d'una banda, comprensible car són el leitmotiv de la rondalla, l'element que es repetirà en diferents versions. Per l'altra, però, la coincidència és total, la qual cosa fa sospitar que la recreació oral ha utilitzat, en aquest cas, la font escrita. Aquest fet es fa encara més evident amb la fórmula emprada com a resposta per part del porquer, ja que, en aquest cas, la coincidència entre la versió oral i la versió escrita d'Amades torna a ser total. Així, la versió oral beu, de manera clara, de la versió escrita. Tot i aquesta dependència, la versió oral incorpora elements propis de la llengua oral pel que fa a l'expressió. Pel que fa al contingut, aquest és més reduït i se centra en els elements bàsics de la rondalla. La versió d'Amades, en aquest sentit, amplia la informació facilitada. En primer lloc, el rei En Jaume acompanya les tres preguntes d'una doble amenaça/premi: si l'abat aconsegueix respondre les preguntes correctament, el monestir obtindrà el títol de reial.²⁸ Per contra, si no les respon, el rei el farà penjar. L'altre element de la rondalla que la versió d'Amades amplia (facilitant-ne la comprensió, en aquest cas) és el de l'aparició del porquer. A la versió oral de l'Arxiu, únicament se'n diu que el porquer de la comunitat (que és boig) s'ofereix a contestar les preguntes. A la versió d'Amades, el porquer és «un llec mig beneït» que li comenta a un altre llec que podrà resoldre les preguntes plantejades pel rei. Les paraules del porquer arriben a l'abat, que decideix vestir-lo amb les seves robes i enviar-lo al palau reial, detall important que no apareix a la versió oral.

Si fixem ara la nostra atenció en els comentaris de Joan Amades a la seva primera versió publicada (2002 [1933]),²⁹ podem veure diferents variants dels elements que formen aquesta rondalla. En primer lloc, el folklorista comenta que es tracta d'una rondalla molt estesa, no només a Catalunya, i que s'aplica també al rei (sense especificar-ne quin), així com a diferents rectors o abats, ja siguin concrets (el de Poblet o Santes Creus, per exemple) o no. Efectivament, si consultem les versions d'aquest tipus rondallístic a l'índex internacional ATU trobem que es tracta d'una rondalla difosa arreu del món. L'índex Aarne-Thompson-Uther recull un centenar de versions d'aquest tipus 922. Entre moltes d'altres hi ha versions fineses, lituanes, sueques, escoceses, alemanyes, romaneses, russes, xineses, etc. Segons Uther (2004: 553), aquest tipus és probablement d'origen jueu, i hi ha fonts àrabs documentades des del segle IX. La primera versió literària europea data del segle XIII. És un tipus, doncs, antic i àmpliament documentat.

28 De fet, no es tracta d'un monestir, sinó d'una cartoixa. Fou la primera de la península Ibèrica, de la qual sorgiren les altres cartoixes catalanes. El seu origen també està relacionat amb un monarca, ja que fou fundada el 1163 a petició d'Alfons I el Cast, en terres cedides per Albert de Castellvell.

29 Absents, recordem-ho, als reculls posteriors d'històries sobre el rei En Jaume del mateix folklorista (1950; 1978). D'altra banda, la versió de Soler i Amigó (2007: 110-111) d'aquesta rondalla pren Amades (2002[1933]) com a font i incorpora, al cos del text, algunes de les variants que Amades dona als comentaris.

Camarena i Chevalier, al volum dedicat als *Cuentos-Novela* (el quart del seu *Catálogo tipológico del cuento folklórico español*, 2003), localitzen una vintena llarga de versions espanyoles, a més de catalanes, gallegues, basques i portugueses. Com és habitual en aquest magne treball d'ambdós folkloristes, també faciliten versions literàries del tipus, bàsicament del Segle d'Or espanyol i del segle XIX.

Tornant a Amades, veiem com el folklorista destaca, en aquest apartat de comentaris, la versió protagonitzada per l'«Abat sense quimeres». Tot seguit, anota diferents variants de les preguntes plantejades. Una de les més habituals, en aquest sentit, és la de preguntar el valor del rei. El llec contesta que el rei val vint-i-nou diners i mig. Davant la reacció ofesa del monarca, el llec es defensa dient que, si Nostre Senyor en va valer trenta, el rei no pot valer tant. Una altra variant és la de preguntar una gran distància existent, com, per exemple, la que hi ha entre la Terra i el Sol (o la Lluna). El llec contesta una xifra qualsevol i el rei la dóna per bona per no haver de comprovar la distància ell mateix.

Amades dóna també detalls d'una versió mallorquina on apareix l'Abat de la Real i que incorpora, entre d'altres, un element còmic. Una de les preguntes del rei és «Quina serà la cosa capaç de fer-me riure?» (AMADES 2002 [1933]: 86). El llec replica entrant a la sala del tinell reial mig embolicat amb els hàbits de l'abat i caient, i provocant la riota de tota la cort i del mateix rei. Aquesta variant referida per Amades també l'esmenta mossèn Alcover a la rondalla «L'Abat de la Real», versió mallorquina del tipus 922, publicada al seu aplec de *Rondaies mallorquines d'en Jordi des Recó (1936-1972)*³⁰, i recollida per ell mateix de tres informants diferents.³¹ Aquesta variant en concret pertany a la versió de D. Ramon Orlandis i Maroto, com assenyala el mateix Alcover. Aquesta versió mallorquina la protagonitzen un rei (sense concretar-ne cap) i l'Abat de la Real, «una abadia de monjos bernats de devora la Ciutat de Mallorca» (ALCOVER 1936-1972). Les tres preguntes que formula el rei són: quin valor té el monarca, quin temps necessita un cavall per donar la volta al món i què pensa el rei. En nota, mossèn Alcover també explica altres variants de les preguntes, que provenen, en aquest cas, de les versions de la seva mare i, un altre cop, de D. Ramon Orlandis. En un cas, la segona pregunta demana quants cabassos de terra són necessaris per transportar una muntanya concreta (coneguda pels oients). La resposta del llec és que amb un de sol si fos prou gran.³² En un altre cas, el rei pregunta on es troba el centre del món i el llec assenyala un punt de la sala dient que es tracta d'allà, i convida el rei i els nobles a comprovar-ho ells mateixos.

30 Cito per l'anomenada «edició popular», publicada entre els anys 1936 i 1972. Altres edicions d'aquesta rondalla: ALCOVER, Antoni M.: «L'abat de la Real» (1903) *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*; (1909) *Rondaies mallorquines d'en Jordi des Recó* vol. V. (1ª ed.); (1924) vol. v (2ª ed.).

31 La seva mare, D. Ramon Orlandis i Maroto i Na Bet *Quelona* de Son Servera (ALCOVER 1936-1972).

32 Aquesta variant recorda el tipus ATU 1920A «La col i la caldera»: un home afirma haver vist una col de grans dimensions i un altre li comenta que ha vist construir una caldera immensa. El primer li pregunta per la utilitat d'una caldera tan gran i el segon li respon que la utilitzarà per coure la col que ell ha vist.

Aquestes dues variants també les recull Amades quan parla de la versió mallorquina, amb la qual cosa queda clar el fet que es refereix a aquesta versió d'Alcover.

Altres versions d'aquesta rondalla (ATU 922), cap d'elles protagonitzades pel rei En Jaume (com la mallorquina), recollides en territori lingüístic català i procedents de fonts orals, són les següents:³³

- «El dimoni i el porc», recollida per Amades (1950: 519-520). Aquesta versió està protagonitzada per un pagès i pel dimoni, que li fa les tres preguntes de rigor. Si les contesta correctament, obtindrà un porc. A la tercera pregunta, el dimoni vol saber el seu valor. El pagès li diu que no pot valer més de vint-i-nou diners, perquè Nostre Senyor en valgué trenta. Quan el dimoni sent això, es fon. El pagès surt victoriós en aquest duel d'enginy i, a més, derrota el mateix dimoni.
- «Del càstig que li donà el bisbe», recollida també per Amades (1938: 28-29; 1950: 1054-1055). Aquesta versió està protagonitzada per un altre personatge popular dins l'imaginari català com és el rector de Vallfogona.³⁴ En aquest cas, el conegut rector fa que un ferrer es faci passar per ell davant del bisbe. Aquesta versió combina el tipus ATU 922 amb el 875 («The Clever Farmgirl»/La filla del carboner). Amades destaca, en nota, la popularitat d'aquesta tradició i el fet que s'atribueix a personatges diversos, entre els quals, el rei En Jaume (AMADES 1950: 1055).
- «El senyor rector de La Vola», versió recollida per Camil Geis (1935: 21-22) i que combina, com en la versió del rector de Vallfogona d'Amades, els tipus ATU 875 i 922. L'enfrontament es produeix, en aquest cas, entre el bisbe de Vic i el rector de la Vola i qui respon la pregunta final (fent-se passar pel rector) és el ferrer del poble.
- «El rector de Pujol de Dalt», versió recollida per Valeri Serra i Boldú (1984: 14-17)³⁵ que combina tres tipus rondallístics: el 922, el 1825B («Preaching as the Congregation Wishes»/El rector predica la paraula de Déu) i el 1653 («The Robbers under the Tree»/Els lladres arrecerats sota l'arbre). Els protagonistes, com en la versió anterior, són un estudiant de capellà «curt de gambals», el seu germà que és ferrer i el bisbe. Els germans s'intercanvien els papers i és el ferrer qui contesta correctament les preguntes del bisbe: el seu pensament (creu que es troba davant de l'estudiant), quants cabassos caldrien per traure la terra d'una muntanya i el pes de la lluna.

33 Informació obtinguda gràcies a la consulta del «RondCat: el cercador de la rondalla catalana», la base de dades en línia de l'Arxiu de Folklore del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili: <<http://www.sre.urv.cat/rondcat>>.

34 El rector de Vallfogona és, com el rei En Jaume, protagonista d'un cicle de relats recollits, entre d'altres, per Amades (1938 i 1950 al capítol «Tradicions del rector de Vallfogona»).

35 La primera edició d'aquesta rondalla va ser publicada l'any 1930: *Rondalles populars*. Barcelona: Políglota, vol. 1, pp. 21-30.

- «El capellà de Pujol de Dalt», versió de la Franja d'Aragó recollida per Artur Quintana (1997: 244-245) i que també combina els tipus rondalístics 922, 1825B i 1653. Els protagonistes són un estudiant de capellà que no aprova el curs, el seu germà (que es farà passar per ell i contestarà les preguntes) i el bisbe.
- «Ses tres preguntes», versió eivissenca recollida per Joan Castelló Guasch (1955: 21-32), molt més llarga que les anteriors i protagonitzada per dos germans bessons i el rei moro. Les preguntes, resoltes amb enginy per un dels bessons, fan referència al nombre de grans de sorra que hi ha al mar, al preu del rei moro i a una cosa que el monarca creu certa i no ho és.
- «Les tres preguntes del rei», versió valenciana recollida per Josep Bataller Calderon (1981: 54-57), protagonitzada per un rei, un rector i un pastor, que és qui resol les tres preguntes plantejades: el pes de la lluna, el valor del rei i saber una cosa que és mentida però sembla veritat.

En tots els casos, la tercera pregunta suposa el desemmascament del personatge que ocupa el lloc del rector/abat protagonista i la seva victòria davant el repte plantejat.

Com a curiositat final, cal destacar la popularitat d'aquesta rondalla en temps recents. Per exemple, Catalunya Ràdio en va emetre una versió radiofònica l'estiu de 1995, ubicada geogràficament també a Escaladei. La recreació literària, a cura de Bienve Moya, i que beu de la versió de Joan Amades, fou publicada per Edicions El Mèdol, el setembre d'aquest mateix any, amb el títol «Els tres enigmes del rei En Jaume» (1995: 91-96).

Cloenda: El repòs del rei En Jaume a Tarragona

Començava aquest article amb el conegut episodi del banquet celebrat a casa de Pere Martell a Tarragona, que va suposar l'inici de la conquesta de Mallorca i de l'expansió territorial del regne del rei En Jaume. Després, hem vist la relació entre l'episodi històric i la seva versió més llegendística, àmbit que hem seguit al següent apunt, amb la llegenda de la platja del Miracle, per desembocar, finalment i estretament lligat amb aquest gènere, a la rondalla, amb un de tants relats protagonitzats pel rei. Per cloure aquest article, recuperaré un altre episodi històric (més recent) que també ha derivat cap a altres àmbits, en aquest cas, cap a la creació literària.

Ens hem de remuntar, primer, una mica més lluny, a finals de 1276, quan esclaten els problemes interns a València, amb el conflicte entre els poderosos i els nobles, per una banda, i entre els cristians nousvinguts i els sarraïns, per l'altra. El rei En Jaume es troba al Principat, acompanyat per l'infant En Pere, intentant resoldre un conflicte (un cop més) amb la noblesa [§§ 543-553] i es veu obligat a traslladar-se de Lleida a València i a prendre les mesures pertinents. La situació es complica amb la participació d'Alasrac (un vell enemic) a la insurrecció sarraïna [§ 555]. Les victòries se succeeixen a tots dos bàndols, amb la mort d'Alasrac, la presa de Beniopa per part de Pere Ferrandis,

la crema de Llutxent —com a resposta davant aquest fet— i la terrible derrota soferta pels cristians quan volen recuperar-la [§ 559]. Aquesta derrota afecta profundament el rei,³⁶ que demana a l'infant En Pere que acudeixi a Xàtiva, el seu centre d'operacions. Quan arriba el primogènit, el rei se sent defallir. Tot i això, es desplaça a Alzira, on li tornen a fallar les forces i decideix confessar-se i combregar [§ 560] i cridar l'infant En Pere, que s'hi presenta immediatament [§ 561]. A continuació, el rei llega al seu hereu el testament espiritual, fent referència, un cop més, al seu paper d'instrument de Déu. Li dóna els pertinents consells pel que fa als afers que deixa pendents (sobretot la revolta sarraïna de València), així com la seva benedicció [§§ 562-563].

E, encara, pregam-lo que, si cas s'esdevenia que nós d'aquesta malaltia moríssem en l'endemig, que ell seria en establir los castells, que ell en aquella saó no ens tragués del regne, per ço con la terra, per absència del dit infant En Pere se'n podia perdre; e, si nós moríem en aquell endemig en Algezira, que el bisbe d'Osca e l'altra companya que ab nós era nos soterrassen a Sancta Maria d'Algezira o a Sancta Maria de València, segons que nós havíem ja manat. E pregam al dit infant En Pere que, la guerra passada, que ell nos faés portar, si moríssem, a Sancta Maria de Poblet, on nós érem ja lleixats. [§ 564] (SOLDEVILA 2007: 526)

El rei expressa, un cop més, el seu desig d'ésser enterrat al monestir de Poblet.³⁷ A continuació, abdica en el seu fill, pren l'hàbit del Cister i inicia el seu viatge cap a Poblet. Després de dues jornades, s'ha d'aturar a València:

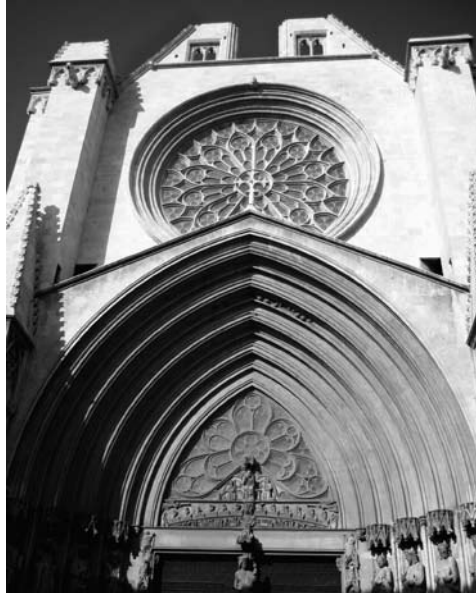
E aquí, en València, en l'any de mil dos-cents setanta-sis, sexto kalendas augusti,³⁸ lo noble En Jacme, per la gràcia de Déu rei d'Aragó e de Mallorca e de València, comte de Barcelona e d'Urgell e senyor de Montpeller, passà d'aquest segle. CUIUS ANIMA PER MISERICORDIAM DEI SINE FINE REQUIESCAT IN PACE. AMEN. [§ 566] (SOLDEVILA 2007: 528)

Com havia indicat el rei, i a causa de la revolta sarraïna, les seves despulles se sepulten, de manera provisional, davant l'altar major de la catedral de València. El mes de maig de 1278 són traslladades a Poblet. Cinc segles més tard, el 1835, l'assalt del monestir i la profanació de les tombes reials posen en perill les restes del monarca. L'any següent, mossèn Antoni Serret, plebà de l'Espluga de Francolí, recull les restes identificades com les del rei En Jaume, per la seva grandària, i les trasllada a l'església de Sant Miquel. El 1843, Pere Gil Serra s'encarrega de traslladar novament les despulles reials, aquest cop,

36 Que no ha acudit a Llutxent per complaure (diu ell) el consell dels seus homes, temorosos del terrible esforç que li pot suposar realitzar aquesta acció en ple mes de juliol i als seixanta-vuit anys [§ 558].

37 Soldevila (2007: 526-527) cita el codicil del Rei: «Quoniam nos in ipso monasterio nostram eligimus sepulturam ac fieri volumus in eodem» i el testament de 1241: «Precipimus itaque corpus meum sepelire in Monasterio Populeti, et in tumulo non depicto, sed sub terram ante altare Sancte Marie ejusdem Monasterii et in loco per quem vadeant ad altarem transeuntes», on ja apareix expressat aquest desig.

38 27 de juliol.

Catedral de Tarragona (2009).

a la Catedral de Tarragona (ROVIRA & DASCA 1992: 11), on seran fins al 1952, quan es traslladaran de manera definitiva, i seguint la voluntat del rei, al monestir de Poblet.

El repòs del rei En Jaume a Tarragona durant aquests anys (1843-1952) no està exempt de polèmica. El cos del monarca es trobava a la sagristia de la capella del Corpus Christi de la Catedral de Tarragona, dins d'un feretre de noguera. Es tractava d'una ubicació temporal. Durant aquest període, diverses ciutats de l'antiga Corona d'Aragó es van disputar la custòdia de les despulles del monarca. La polèmica va acabar, favorablement per a la ciutat tarragonina, amb la Reial ordre de 14 de maig de 1853, amb la condició, això sí, que en el termini de dos anys s'havia de construir un monument digne de la categoria del monarca, o es perdrien aquests drets a favor de la ciutat de València. El termini legal per acabar les obres de construcció de la nova ubicació acabava el 25 de maig de 1855. Un dia abans d'aquesta data es va considerar acabada l'obra. Així, el 7 d'octubre de 1856 es van traslladar les restes a aquesta nova tomba del rerecor de la Catedral de Tarragona, en un sarcòfag construït amb fragments de la cambra mortuòria dels ducs de Segorb i de Cardona. Uns anys més tard (el 1908), ja al segle xx, i coincidint amb les celebracions del 700 aniversari del naixement del rei, el Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts va dictar la Reial ordre (amb data del 19 de juny) que encarregava a l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner l'obra del nou sepulcre que havia d'acollir les restes del monarca. L'any 1923, la Comissió de Monuments Històrics i Artístics de la Província de Tarragona anunciava la finalització del monument i la necessitat de buscar l'emplaçament

més adequat dins la Catedral. Aquesta qüestió va resultar d'allò més polèmica,³⁹ i es va veure agreujada per qüestions de caire litúrgic i per criteris d'estètica i gust artístic, propiciades per les característiques pròpies del monument, que mai van ser del gust de les màximes autoritats eclesiàstiques (ROVIRA & DASCA 1992: 11-29).

El trasllat definitiu de les restes del rei En Jaume a Poblet es produeix, amb una gran cerimònia orquestrada pel règim franquista, els dies 3 i 4 de juny de 1952.⁴⁰ Aquest trasllat es va veure afavorit per la no-construcció del nou mausoleu ideat per Domènech i Montaner. Precisament, aquest monument havia adquirit ja una dimensió gairebé llegendària, per les nombroses dificultats que n'havien impedit el muntatge i ubicació definitius. Les seves peces es trobaven dipositades en diferents caixes a l'antic Escorxador de la ciutat,⁴¹ fins que el mes de juny de 1992, i després d'un interminable procés, fou finalment recuperat i instal·lat en un dels claustres de l'Ajuntament de la ciutat, conegut, ara, com a pati del Rei Jaume I.

Sepulchre de Lluís Domènech i Montaner per al rei Jaume I a la catedral de Tarragona i que actualment es troba a l'Ajuntament de Tarragona (Pati Jaume I). (Georg-hessen, Wikimedia Commons, 2008).

39 L'arquitecte Lluís Domènech i Montaner no va poder conèixer l'emplaçament final del mausoleu, ja que va morir el 27 de desembre de 1923 (ROVIRA & DASCA 1992: 29).

40 Per a tots els detalls d'aquesta cerimònia, inclosa documentació gràfica, vegeu la *Crónica del traslado de los restos de los Reyes de Aragón, desde la Santa Iglesia Catedral Primada de Tarragona al Real Monasterio de Poblet* (1952).

41 Avui és el Rectorat de la Universitat Rovira i Virgili.

Tots aquests fets protagonitzats pel rei En Jaume a Tarragona des de la tomba i, especialment, la cerimònia orquestrada per les autoritats franquistes de l'època amb el trasllat de les restes del monarca de la ciutat tarragonina al monestir de Poblet, contenen tots els ingredients necessaris per esdevenir una autèntica novel·la de misteri i intriga, no exempta de polèmica. I això és precisament el que fa el periodista Màrius Carol l'any 2003 a la novel·la titulada *El segrest del rei*. No és el primer cop (ni serà el darrer) que la figura del rei En Jaume és tractada com a matèria literària, en aquest cas, en temps recents.⁴² Un exemple clar el trobem entre els anys 2000 i 2001, amb la publicació de la trilogia *Jaume I el Conqueridor* de l'escriptor andorrà Albert Salvadó, primer, en tres toms (*El punyal del sarraí; La reina hongaresa; Parleu o mateu-me*) i després en un únic volum (2002),⁴³ que recrea, sota el gènere de la novel·la històrica, la vida del rei En Jaume, barrejant els fets històrics i la informació narrada pel rei al seu *Llibre*, amb altres elements de ficció.

Sepulcre de Jaume I al monestir de Santa Maria de Poblet (2008).

42 Per a la presència de la figura del rei a la literatura del segle XIX, com a mite de la plenitud, vegeu l'estudi de Magí Sunyer (2006).

43 L'any 2008, amb motiu de la celebració del 800 aniversari del naixement del rei, se'n va publicar una edició de butxaca (2008).

A *El segrest del rei*, Màrius Carol construeix una trama amb la combinació de ficció i dels records i vivències personals de personatges com José Antonio Linati, Joan Reventós, Josep Maria Ainaud de Lasarte, Joan Miquel Nadal, Agustí Altisent, Fèlix Millet i Miguel Lorente (CAROL 2003: 213-214). L'argument parteix dels esdeveniments reals succeïts l'any 1952, amb el trasllat de les restes del rei En Jaume de la Catedral de Tarragona al monestir de Poblet, en el marc de la celebració del Congrés Eucarístic realitzat a Barcelona. A la primera part de la novel·la, Pere Figuera, un militant catalanista molt actiu que ha participat en diferents actuacions en contra del règim franquista, inspirant-se en el segrest de la pedra de Scone de l'Abadia de Westminster per retornar-la a Escòcia, estudia el desenvolupament i l'execució d'una actuació que posaria el règim franquista a primera plana internacional i denunciaria la situació d'opressió i manca de llibertats de Catalunya. L'anomenada «Operació Ratapinyada» (CAROL 2003: 47) consistiria a entrar a la Catedral de Tarragona i segrestar la mòmia del rei En Jaume per portar-la amb cotxe fins a Sant Miquel de Cuixà, on es convocaria una roda de premsa per denunciar aquesta opressió del règim vers Catalunya. L'operació resulta finalment fallida (no es duu a terme), ja que no és ben acollida per alguns companys del protagonista, que consideren un autèntic sacrilegi l'acció, des d'un punt de vista religiós, i no justificable com a acció patriòtica. A més, temen que aquesta operació pugui no ser ben vista per la societat catalana, així com manipulada i posada en contra dels seus autors.

A la segona part del llibre, situada cronològicament mig segle després de l'intent de segrest frustrat, Ferran, un forense barceloní, s'involucra en una trama d'investigació que recupera les activitats clandestines d'en Pere Figuera i dels seus companys, prenent com a excusa l'autenticació de les despulles de Blanca de Navarra i del príncep de Viana. El periodista Jaume Arias i un monjo acompanyen el forense en aquesta investigació.

El segrest del rei acosta diferents episodis de la lluita antifranquista i determinats moments significatius de la història de Catalunya, com ara la vaga dels tramvies del 1951, i inclou evocacions i recomanacions gastronòmiques, com ara la visita de Frank Sinatra a Barcelona, i records provinents de les vivències dels diferents personatges evocats per Carol.

El rei En Jaume aconsegueix així, vuit segles després del seu naixement, esdevenir protagonista d'una història de ficció amb molts ingredients reals, des del repòs de la seva tomba a Tarragona, abans de descansar de manera definitiva a l'emplaçament triat pel mateix monarca abans de morir. La petjada del rei En Jaume per terres tarragonines és ben viva, com hem pogut comprovar amb el record d'episodis històrics contemporanis al rei, que ens han arribat de diferent manera, amb la interpretació llegendística d'un fragment del seu *Llibre*, que ha fet córrer rius de tinta durant anys, amb el record de la seva presència (real, o no) per territoris que formaven l'antiga Corona d'Aragó

(com Escaladei) i amb la importància mítica de la seva presència i la polèmica creada, segles després de la seva mort, convertides, actualment, en matèria literària. El rei En Jaume gaudeix, doncs, d'una vitalitat que ni la mateixa mort pot aturar.

Llista de referències

- ALCOVER, Antoni M. (1936-1972): *Rondaies mallorquines d'en Jordi des Recó*. Palma: Moll, vol. V.
- AMADES, Joan (1938): *El rector de Vallfogona*. Barcelona: Gràfiques Calmell.
- AMADES, Joan (1950): *Folklore de Catalunya: Rondallística (Rondalles-Tradicions-Llegendes)*. Barcelona: Selecta.
- AMADES, Joan (1978): *Les millors llegendes populars*. Barcelona: Selecta.
- AMADES, Joan (2002) [1933]: *Els monarques catalans a la tradició*. Edició facsímil. Introducció de Xavier Barbé. Tarragona: El Mèdol (Biblioteca de Tradicions Populars, 17).
- BATALLER CALDERON, Josep (1981): *Contalles populars valencianes*. València: Edicions Alfons el Magnànim, vol. I.
- BORI I ROQUÉ, Jaume (ed.) (1990): *Recull de folklore del Montsant-Serra de Prades*, Tarragona: El Mèdol (Col·lecció L'Agulla, 2).
- CAMARENA LAUCIRICA, Julio; CHEVALIER, Maxime (2003): *Catálogo tipológico del cuento folklórico español. Cuentos religiosos*. [vol. III] Madrid: Centro de Estudios Cervantinos.
- CAROL, Màrius (2003): *El segrest del rei*. Barcelona: Planeta.
- CASTELLÓ GUASCH, Joan (1955): *Rondaies d'Eivissa*. Palma: Moll.
- Crónica del traslado de los restos de los Reyes de Aragón, desde la Santa Iglesia Catedral Primada de Tarragona al Real Monasterio de Poblet* (1952). Edició de la Excma. Diputació Provincial de Tarragona. B. A. Any LII. Època IV. Fascicle especial.
- DOMÈNECH I CIRCUNS, Josep (1993) [1847]: *Vida de la proto-martir Santa Tecla patrona de Tarragona y de todo el principado de Cataluña*. Edició facsímil. A cura d'Andreu Dasca i Roigé i de Jordi Rovira i Soriano. Tarragona: Virgili, ed. (Biblioteca Tarraconense, 6).
- GEIS, Camil (1935): *Llibre de rondalles populars*. Barcelona: Llibreria i tipografia catòlica.
- MOYA, Bienve (1995): *Rondalles i llegendes catalanes*. Dibuixos de Carles Puche. Pròleg de Teresa Duran. Tarragona: Edicions El Mèdol (L'Agulla, sèrie gran, 4).

- ORJOL, Carme (2005): *El patrimoni oral a les comarques de Tarragona. Relats tradicionals*. Amb la col·laboració de Txell Granados i Emili Samper. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- QUINTANA, Artur (1997): *Bllat colrat! Literatura popular catalana del Baix Cinca, la Llitera i la Ribagorça*. Calaceit: Instituto de Estudios Altoaragoneses-Institut d'Estudis del Baix Cinca-Institut d'Estudis Ilerdencs-Diputació General d'Aragó, vol. I.
- RENEDO, Xavier (2008): «Un banquet a Tarragona, o una topada en aigües d'Eivissa?», dins *Recerca en Acció: Del Llibre dels fets a Jaume I*, <http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/080924-un-banquet-a-tarragona-18145.pdf> [data de consulta: octubre del 2008]
- RIQUER, Martí de (2000): *Llegendes històriques catalanes*. Barcelona: Quaderns Crema (D'un dia a l'altre, 7).
- RondCat: *cercador de la rondalla catalana*. Arxiu de Folklore. Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili, <<http://www.sre.urv.cat/rondcat>> [data de consulta: octubre del 2008]
- ROVIRA I SORIANO, Jordi; DASCA I ROIGÉ, Andreu (1992): *El Mausoleu de Jaume I. Una obra modernista de Domènec i Montaner a Tarragona*. Tarragona: A.D.R., Ed. (Biblioteca Tarraconense, 2).
- RUIZ I PORTA, Joan (1924): «Llegendes del Camp de Tarragona», dins *IV Certamen 1921*. Vol. II. Publicat per la *Revista del Centre de Lectura*. Reus: Gràfics Navàs, pp. 299-351.
- SALVADÓ, Albert (2000a): *Jaume I el Conqueridor*. Barcelona: Columna.
- SALVADÓ, Albert (2000b): *Jaume I el Conqueridor: La reina hongaresa*. Barcelona: Columna.
- SALVADÓ, Albert (2001): *Jaume I el Conqueridor: Parleu o mateu-me*. Barcelona: Columna.
- SALVADÓ, Albert (2002): *Jaume I el Conqueridor*. Barcelona: Columna. [edició en un únic volum].
- SALVADÓ, Albert (2008): *Jaume I el Conqueridor*. Barcelona: Columna (labutxaca). [edició en un únic volum, en format butxaca].
- SALVAT Y BOVÉ, Juan (1957): *Tarragona y el gran rey Jaime I de Aragón (Estudio histórico crítico literario) 1228-1929*. I Medalla Antonio Agustín. Excma. Diputació Provincial de Tarragona. Tarragona: Sugrañes Hnos. Editors.
- SERRA BOLDÚ, Valeri (1984): *Rondalles populars*. Montserrat: Publicacions de l'Abadia, vol. I.

- SOBERANAS I LLEÓ, Amadeu-J. (2002): *Llegendes històriques de Tarragona*. Pròleg de Pere Anguera. Edició i traducció al català de Jordi Tous i Vallvè. Tarragona: El Mèdol (Col·lecció L'Agulla, sèrie gran, 15).
- SOLDEVILA, Ferran (1971): *Les quatre grans cròniques*. Edició de Ferran Soldevila i Miquel Coll i Alentorn. Barcelona: Selecta (Biblioteca Perenne, 26).
- SOLDEVILA, Ferran (2007): *Les quatre grans cròniques. I. Llibre dels feits del rei En Jaume*. Revisió filològica de Jordi Bruguera. Revisió històrica de M. Teresa Ferrer Mallol. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la secció històrico-arqueològica, LXXIII).
- SOLER I AMIGÓ, Joan (2007): *El rei Jaume I el Conqueridor, entre la història i la llegenda*. Sant Vicenç de Castellet: Farell (Llegendes de la història de Catalunya).
- SUNYER, Magí (2006): *Els mites nacionals catalans*. Vic: Eumo Editorial (Estudis Verdaguersians. Sèrie Segle Romàntic, 6).
- TOUS I VALLVÈ, Jordi (ed.) (1989): *Recull de llegendes del Camp de Tarragona*. Dibuixos d'Antonio Latre. Tarragona: El Mèdol (Col·lecció L'Agulla, 1).
- UTHER, Hans-Jörg (2004) [ATU]: *The types of international folktales. A classification and bibliography based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson*. 3 vols. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica (FFC 284, 285, 286).
- VIOLANT RIBERA, Ramona (1990): *La rondalla i la llegenda. Contribució a l'estudi de la literatura folklòrica catalana*. Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular/Editorial Alta Fulla (Cultura Popular, 8).
- VIRGILI I SANROMÀ, Josep-Pau (1994): *Llegendes i Narracions de Tarragona*. Tarragona: Virgili editor (Biblioteca Tarraconense, 10).